

הרב יואל פרידמן

שיווק עיסות ממאפייה לצורך קיום מצוות חלה

הצגת הבעיה

הרמ"א (או"ח סי' רמב סעי' א) כתב: ונוהגין ללוש כדי שיעור חלה... והוא מכבוד שבת ויום טוב'. אך דא עקא שיש נשים שרוצות לקיים את מצוות הפרשת חלה בלא שלשות את הבצק בביתן. הן מעוניינות בכך אם מפני הסגולה שיש בהפרשה,¹ אם מפני שרוצות לתקן את חטאה של חוה? ואם מפני עצם קיום המצווה. והנה באחד מרחובות בני ברק מתנוסס שלט בפתח אחת המאפיות, שהם מספקים עיסות לצורך קיום מצוות חלה. השאלה היא האם הנשים שקונות את העיסה שנילושה במאפייה, עושות כדין כשמפרישות חלה ומברכות על ההפרשה?

א. 'לש על מנת לחלק' כדי לחייב בחלה

האחרונים דנים במנהג 'שנהגו בקצת מקומות',³ שנשים שחשקה נפשן לקיים מצוות הפרשת חלה, סיכמו עם נחתום שיחלק בקביעות לכמה נשים עיסה כשיעור, כדי שיוכלו להפריש חלה ולברך על ההפרשה. הרב בנימין סלניק בשו"ת 'משאת בנימין' (סי' א) דן בכך, והוא מקיים את המנהג ומליץ עליו. הוא מבחין בין מקרה שכל אחת מן הנשים לוקחת לעצמה עיסה כשיעור, מפרישה חלה ולאחר מכן אופה את העיסה, לבין מקרה שלאחר ההפרשה הנשים חוזרות ומערבות את העיסה וזו נאפית יחד. במקרה השני ברור שחייב ההפרשה הוא אחד, ולכן אין כל אישה יכולה להפריש לעצמה ולברך על ההפרשה. לעומת זאת במקרה שכל אישה אופה לעצמה - טוב הן עושות שמפרישות ומברכות. הרב בנימין סלניק מסביר טעמו של המנהג, וטוען שכיוון שהנחתום לש על מנת לחלק, נמצא שאין כאן חיוב אחד של חלה אלא כל אישה חייבת לעצמה. דין זה נלמד מן ההלכה הקובעת ש'הלש עיסה על מנת לחלק' בצק, ואין בכל אחת מן העיסות שיעור הפרשת חלה - פטור מחלה, אף שבשעת הלישה - העיסה הייתה כשיעור.⁴ בנדון

1. סגולה ללידה ועוד סגולות מסגולות שונות.
2. תנחומא, נח סי' א.
3. כלשון שו"ת משאת בנימין להלן.
4. חלה פ"א מ"ז; שו"ע, יו"ד סי' שכו סעי' ב-ד.

דין המקרה הפוך. כיוון שהנחתום לש על מנת לחלק לכל אחת מן הנשים כשיעור, נמצא שכל אחת מהן קיבלה את העיסה שלה, וחייבת בעצמה בחלה.

1. הבדל בין נחתום לבין אדם האופה בביתו

הב"ח⁵ מבטל מנהג זה ודוחה את דברי הרב בנימין סלניק. הוא טוען שכאשר נחתום לש עיסה על מנת לחלקה, אין העיסה פטורה, שכן דין 'לש על מנת לחלק' פוטר רק באדם האופה בביתו. הירושלמי (חלה פ"א ה"ה)⁶ מסביר ש'נחתום לא בדעתו הדבר תלוי אלא בדעת לקוחות...!', לאמור שאם הנשים לא ירצו לקחת את העיסות בסופו של דבר, יחזור הנחתום וימכור את העיסות ללקוחות אחרים. לכן עיסת הנחתום, אין לראותה כמחולקת בשעת הלישה, ונמצא שאין כאן כמה חיובים של הפרשת חלה (לפי מספר הנשים), אלא חיוב חלה אחד של הנחתום. האמת היא שהרב בנימין סלניק הרגיש בשאלה זו. הוא השיב שיש להבחין בין המקרה של 'לש על מנת לחלק' כדי לפטור מחיוב חלה, שבעיסת נחתום אין אנו פוטרים (כדלעיל), לבין מקרה דידן, שהחלוקה לכמה עיסות היא סיבה לחייב בחלה. ועדיין הבחנה זו צריכה בירור, שכן הסברה היא שלמרות הסיכום המוקדם על חלוקת עיסת הנחתום, כיוון שזה 'תלוי בדעת לקוחות', לכן מלכתחילה אין הנחתום מתכוון לגמרי לחלוקת העיסות, ונחשבת העיסה כעיסה אחת.

2. סברת הרמב"ם בדין 'לש על מנת לחלק'

לענ"ד יש לעיין בסברת הרב בנימין סלניק מהיבט אחר. נחלקו הראשונים במהות הדין 'לש על מנת לחלק'. הראב"ד⁷ והר"ש⁸ מסבירים שיסוד הדין של 'לש על מנת לחלק' הוא שאנו רואים את העיסה כמחולקת בגלל כוונתו של הלש בשעת הלישה. לפי זה, אם לאחר מכן מצטרפת עיסה נוספת לעיסה שהיא פחותה מכשיעור, כי אז חייבת העיסה בחלה. לכן יש לומר שאין הבדל בין הלש על מנת לחלק עיסות פחותות מכשיעור, כדי לפטור מחיוב חלה, לבין הלש על מנת לחלק עיסות שהן כשיעור, כדי לחייב כל אישה בחיוב חלה משלה. אך דעת הרמב"ם אינה כן, וכמותו נפסק ב'שלחן ערוך'⁹ ללא חולק. הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ז ה"ט) סובר שהלש על מנת לחלק פטור מחלה, ואם לאחר מכן צירף עיסה נוספת - פטור, 'שכבר היתה לה שעת החובה'. הגר"ח מבריסק¹⁰ מסביר בדעת הרמב"ם, שאין אנו רואים את העיסה כמחולקת בגלל כוונת הלש, כפי שהבינו הר"ש והראב"ד (לעיל), אלא לדעת הרמב"ם, יסוד הפטור של 'לש על מנת לחלק' שונה לגמרי. לדעתו, חיוב חלה מתחיל מהלישה ונמשך עד היותה לחם, כנאמר בפסוק 'מלחם הארץ'. מצד אחד, בשעת הלישה הייתה עיסה כשיעור, ולכן היא התחייבה בחלה, אך

5. ב"ח, יו"ד סי' שכו.

6. ירושלמי, מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 317, שו' 12-13.

7. ראב"ד, לרמב"ם הל' ביכורים פ"ו הי"ט; וע"ע שם פ"ז ה"ט.

8. ר"ש, חלה פ"ד מ"ב; שם פ"א מ"ה; וע"ע במאמרנו 'הפרשת חלה מעיסה המחולקת לעיסות קטנות',

אמונת עתיך 96, עמ' 26-32, ובפרט עמ' 28-29, והערות 8-12.

9. שו"ע, שם סעי' ד.

10. חידושי רבנו חיים הלוי, לרמב"ם הל' ביכורים פ"ו הי"ט.

מצד שני, כיוון שלאחר מכן היא התחלקה לעיסות פחות מכשיעור, ועיסות אלו נאפו ללחם בעודן פחות מכשיעור, הן נפטרו מן החלה. הרמב"ם מדגיש שהפטור הוא מוחלט: 'שכבר היה להן שעת החובה ונפטרו',¹¹ ואם יצרפו עיסה נוספת ויחד תהיה עיסה כשיעור - פטור מחלה, כי העיסה הראשונה נשארת בפטורה. לאור הנ"ל, לדעת הרמב"ם אין המחשבה לחלק נחשבת כחלוקה בפועל, ולכן הלש על מנת לחלק עיסות יותר מכשיעור אינו גורם חיוב חלה לכל עיסה בפני עצמה, אלא העיסה התחייבה בחיוב אחד בשעת הלישה. אם כן הנחתום חייב בהפרשה והנשים פטורות. ואמנם מהר"י קורקוס¹² הסביר את הרמב"ם בצורה שונה. לדעתו, מחשבתו של האדם הלש קובעת לא רק למנוע חיוב חלה (במקרה שלש על מנת לחלק לעיסות קטנות) אלא גורמת שייפטר מחיוב שהיה מוטל עליה. ולפי זה ייתכן שגם לדעת הרמב"ם, תועיל מחשבתו של הלש להחיל חיוב חלה על כל אחת מן הנשים; ועדיין צריך עיון.

ב. העיסה נקנית לנשים על ידי 'מכירי לוייה'

הט"ז¹³ דן אף הוא במנהג הנשים לקחת עיסה מהנחתום ולהפריש חלה. הוא מחדש שיס לקיים את המנהג, כי הנשים נוהגות כן מידי שבוע או מידי חודש. לדעתו, כיוון שהנחתום לש את העיסות עבור הנשים בקביעות, אזי אין צורך במעשה קניין והנשים זוכות בעיסות מדין 'מכירי כהונה' או 'מכירי לוייה', כמבואר בגמרא (גיטין ל ע"א).¹⁴ לפי זה הנחתום אינו לש עיסה אחת שהתחייבה בחלה ואחר כך הוא מחלק אותה לנשים, אלא מלכתחילה הוא לש לכל אישה את עיסתה, וכל אחת מן העיסות התחייבה בחיוב חלה בפני עצמה. וזו לשון הט"ז:

...אלמא דלדינא הם מודים דכל שהם מכיריו הוה כאילו אתו לידיהו ה"נ בהאי נחתום שיש לו מכירין שרגילין ליקח ממנו כל ע"ש והם קונים על מנת כן שהם יפרישו חלה והוה להו כאילו קנו ממנו קודם שעושה העיסה ואתי לידיהו בשעת חיוב דהיינו בשעת הגלגול וזה פשוט דשנים שעושין עיסה לחלק לכל אחד שיעור חלה שאין אחד מהם יכול להפריש חלה בשביל חלק חבירו אם הוא מקפיד ע"ז ואינו נעשה שלוחו בעל כרחו ה"נ כן הוא דודאי דעת הנחתום לעשות בענין המועיל והוה כאילו הקנה להם הנחתום תחלה חלקם קודם שמגלגל העיסה מצד שהם מכיריו ורגילים ליקח ממנו בודאי הוא מקנה להם בשעת גלגול העיסה לכל אחד חלקו ואי אפשר לו ליקח חלה מהעיסה דהוה כאינו שלו ובשעת חלוקה נוטל כל אחד חלקו ומפריש ומברך...

11. מקורו בירושלמי, חלה פ"ג ה"ד, מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 323, שו' 44-47.

12. מהרי"ק, לרמב"ם שם.

13. ט"ז, יו"ד סי' שכו ס"ק ב.

14. וכן פסק הרמב"ם, הל' מעשר פ"ז ה"ו.

יש להדגיש שנקודת המוצא של רוב הפוסקים (משאת בנימין, ב"ח, ש"ך וט"ז) היא שחל חיוב אחד של הפרשת חלה על העיסה, ולכן גם אם בעל העיסה חילק אותה, נותר חיוב אחד של הפרשת חלה.¹⁵ לפי זה, יש לומר שיש הבדל בין הפרשת תרומות ומעשרות מפירות לבין הפרשת חלה. בתרומות ומעשרות אין שיעור מינימלי שגורם לאיסור טבל, אלא כל פרי אסור לפני שמפרישים ממנו. לכן אם המגדל לא הפריש, ולאחר מכן הוא נתן את הפירות או מכרם, אזי הוא לא יוכל להפריש מפירותיו כדי לפטור את הפירות של הלוקח. זאת אלא אם כן הוא התמנה על ידי הלוקח לשליח או לחילופין עשה זאת מדין 'זכין', לשיטות שדי בכך כדי להפריש מפירותיו על של חברו. אך בחלה יש שיעור מינימלי לחיוב הפרשת חלה. לכן חל על העיסה חיוב חלה ברגע שזו נילושה. כשבעל העיסה נותן חלק מן העיסה לחברו לא יתעורר חיוב חלה חדש, גם אם הוא מקבל כמות גדולה מ'כשיעור'. לכן אין צורך בשליחות או בדין 'זכיה', וברגע שהאדם שלש את העיסה (או מישהו אחר) יפריש חלה, נמצאת כל העיסה חולין ופטורה מן ההפרשה. ואמנם הרב יהונתן אייבשיץ בספר 'מגן האלף'¹⁶ חולק על קביעה זו, וסובר שגם בחלה, המצווה מוטלת על מי שרוצה לאכול. ולכן אם אין הנחתום רוצה לאכול, עקרונית הוא אינו מחויב בהפרשה, והחיוב מוטל אפוא על הקונה את העיסה. אך כאמור, נראה שהפוסקים שהזכרנו לעיל לא סברו כך. לכן 'משאת בנימין' נזקק לסברה של 'לש על מנת לחלק', הט"ז נזקק לסברה של 'מכירין' והב"ח חלק על המנהג, כי הבינו שיש חיוב הפרשה אחד על העיסה ועקרונית חיוב זה מוטל על הנחתום. ואם יבוא הנחתום או מי מהלוקחות שקנו חלק מן העיסה ויפריש, יתבטל איסור הטבל ותהיה כל העיסה חולין.¹⁷

1. מדוע דין 'מכירי לוייה' נחשב כקניין

רש"י ותוספות נחלקו בשאלה מדוע אין צורך בקניין ב'מכירי כהונה' וב'מכירי לוייה'. לדעת התוספות,¹⁸ 'מכירין' מועיל מדין מתנה מועטת, כי אסור לחזור מן המתנה (ב"מ מט ע"א), ולכן 'גמר ומקני'¹⁹ ונחשב כמוחזק.²⁰ לדעת רש"י²¹ 'מכירין' מועיל כי העובדה שהישראל נוהג לתת ללוי מסוים בקביעות גורמת ששאר הלויים מסיחים את דעתם

15. אמנם הם דנים גם מצד ברכה שאינה צריכה, אך דברינו נסבים על הדיון העקרוני בדבריהם, כי אם אכן חל חיוב אחד של חלה, אזי כל הנשים אינן יכולות לברך על ההפרשה.

16. מגן האלף, סי' תנז ס"ק ה (יחד עם ספר מקור חיים, ירושלים תשל"ו); וצ"ע כי הנחתום לעולם אינו רוצה לאכול את העיסה, ולדבריו, לעולם הוא אינו מחויב בהפרשת חלה. וע"ע בשו"ת להורות נתן, ח"ד סי' צא.

17. במשאת בנימין, שם, לפני שמיישב את המנהג על סמך היסוד של 'לש על מנת לחלק' כותב: 'דאיכא למימר מאחר שנילושה כל העיסה בבת אחת די לה בחלה אחת וחלה אחת פוטרת כל העיסה...' וכן בב"ח, שם, כתב: 'דהלא מיד כשגלגל הנחתום העיסה הגדולה חייב להפריש ממנה חלתה...' ובהמשך: 'וכיון דהמצוה חלה עליו להפריש חלה ושוב פטורה כל העיסה...'

18. תוס', ב"ב קכג ע"ב, ד"ה הכא.

19. עי' בתוס', כתובת קב ע"א, ד"ה אליבא.

20. עי' בקצות החשן, סי' רד סעי' ח (אות ג), שבמתנה מועטת, כיוון שאינו יכול לחזור בו הרי נחשב כבידו של הזוכה לקנות, ולכן נחשב כקנוי לו.

21. רש"י, גיטין שם ד"ה במכירי.

מתרומה זו. לפי שתי סברות אלו, אין נידונו דומה לראיה. לדעת רש"י דין 'מכירין' נאמר רק בתרומות ובמעשרות וכדומה, שבעת שהאדם מפריש נחשבים הפירות בבעלות שבט הכהונה או הלוויה. לכן כשנותן לכוהן או ללוי מסוים בקביעות, 'אסחי דעתיה' ונותרים הפירות ברשות הכוהן או הלוי המסוימים. אך במתנות אחרות יש צורך במעשה קניין כדי שאלו ייקנו למקבל. ובנדון דידן אין מדובר בהקניית החלה, אלא בהקניית הקמח והעיסות לנשים, כדי שהן ייחשבו כבעלות העיסות וממילא יתחייבו בחלה. לכן במקרה זה יש צורך במעשה קניין גמור ואי אפשר להסתמך על דין 'מכירין' (וכן הקשה בספר 'חלת לחם').²² גם לדעת התוספות שם, דין זה נאמר לכאורה רק בתרומות ומעשרות וכדומה, שיש בהם חובת נתינה, ויש לבעלים רק טובת הנאה בבחירת מקבל התרומות והמעשרות. אך בנדון דידן אין מדובר ב'מתנה מועטת' אלא מדובר בעיסה שהיא כשיעור, ולכן גם לדעתם צריך מעשה קניין גמור (וכן הקשה שו"ת מהרש"ם).²³

הרב יהודה עמיחי רצה ליישב את דברי הט"ז, והסביר שהט"ז לא התכוון שכל אחת מן הנשים קונה את הקמח מתחילה מדין 'מכירין', אלא שמדין זה למדנו שאפשר לייחד את הפירות לכוהן אחד או ללוי אחד. ואף בנדון דידן, בגלל הרגילות של הנשים לקנות את העיסות, אזי הנחתום מתחייב כלפיהן. הוא מדויק בדברי הט"ז: 'והוה כאילו הקנה להם הנחתום', אך לא הקנה ממש מדין 'מכירין'. לדבריו, הט"ז יישב את המנהג בהמשך להסברו של ה'משאת בנימין', שהנחתום לש על מנת לחלק יותר מכשיעור, ולכן כל אחת מן הנשים מתחייבת בחיוב נפרד של חלה. ואמנם אין דין 'לש על מנת לחלק' בנחתום, כי 'נחתום - בדעת הלקוחות הוא תלוי', ועל כך הסביר הט"ז שב'מכירין', שהנשים רגילות לקנות את העיסה מידי שבוע, בוודאי אותן נשים אכן יקנו את העיסה, ודעתו של הנחתום לכן, ונמצא דין הנחתום כדין אדם האופה לעצמו. לפי הסבר זה יש הגבלה נוספת למנהג, כי לא די שיש כמה נשים שרגילות לקנות עיסה מן הנחתום, אלא צריך שיהיו נשים קבועות הרגילות לקנות את העיסה שהנחתום לש מידי שבוע. כי אם חלק מן העיסה שהנחתום לש, אין נשים שמתחייבות ורגילות לקנותו, שוב חוזר הנחתום להיות תלוי בדעת הלקוחות.²⁴ ואמנם לענ"ד הסברה יכולה להתקבל, אף שכאמור לעיל, לדעת הרמב"ם בדין 'לש על מנת לחלק' אין אנו רואים את העיסה כמחולקת מתחילה. מכל מקום לא נראה לענ"ד שלכך נתכוון הט"ז, הוא אינו מזכיר את היסוד של 'לש על מנת לחלק יותר מכשיעור' ('משאת בנימין') בדבריו. לכן נראה יותר שלדעת הט"ז, הנשים שרגילות לקנות אכן זוכות בקמח לפני הלישה מדין 'מכירין', וכפי שהבינו האחרונים שהקשו עליו.

22. חלת לחם, סי' ח ס"ק סה.

23. שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' קנב; וע"ע בספר חלה כהלכתה (בראק), עמ' קסז.

24. צ"ע על המנהג שנוהגות לפני פסח חבורות שמזמינות קו אפיית מצות, שבהן מבקשים מהמשתתפים להפריש חלה ולברך כל אחד על שלו. לכאורה אין כאן 'לש על מנת לחלק' בצק אלא מחלקים את המצות לאחר אפייתן, ולדעת רוב הפוסקים, חלוקה לאחר אפייה - אינה נחשבת 'לש על מנת לחלק'. א"כ מנהג זה נסמך לכאורה רק על הט"ז, ומדין 'מכירין' ממש, וצ"ע כדלעיל וכן להלן.

2. טבל שלא מדעת הבעלים

נקודת המוצא של הט"ז היא שהמנהג מבוסס על דין 'מכירין', ושמדובר במקרה שהנחתום רגיל להכין עיסה עבור נשים מסוימות מדי ערב שבת. לכן הקמח נקנה לנשים לפני הלישה, וכיוון שהנחתום אינו יכול להפריש את החלה בעל כורחן של הנשים ובלא להיות השליח שלהן, לכן 'בשעת חלוקה נוטל כל אחד חלקו ומפריש ומברך'. ואמנם נכון הוא שהנחתום אינו יכול להפריש עבור הנשים, אך מכל מקום בשעת הלישה חל על העיסה איסור טבל ומוטלת על העיסה חובת הפרשה. לכן ברגע שאחת הנשים תפריש חלה, נמצאת כל העיסה פטורה וכדלעיל. אם היה חל על כל עיסה בפני עצמה איסור טבל, כי אז בוודאי היה צורך בשליחות כדי שאחת הנשים תפריש עבור אחרת. אך כיוון שחל איסור טבל אחד על העיסה המחולקת כולה, ברגע שאחת הפרישה - נמצאת כל העיסה מותרת.

ונראה שיש בכך מחלוקת אמוראים בירושלמי.²⁵ ר' יוחנן וריש לקיש נחלקו מה הדין כשאדם לש עיסה שלא מדעת הבעלים, האם זו מתחייבת בחלה אם לאו. לדעת ר' יוחנן - 'נטבל' ואילו לדעת ריש לקיש - 'לא נטבל'. כלומר לדעת ר' יוחנן, דעת הבעלים אינה מעלה ואינה מורידה לגבי חלות החיוב בחלה על העיסה, ולכן ברגע שהנחתום לש את העיסה עבור הנשים, התחייבה עיסה זו בחלה, וכשאחת הנשים תפריש חלה - נמצאת העיסה פטורה. לכן כל אחת מהנשים אינה יכולה להפריש ולברך על העיסה שהיא לוקחת לביתה. לעומת זאת, לדעת ריש לקיש, שאיסור הטבל אינו תלוי בהסכמת הבעלים, ייתכן שחל חיוב על כל אחת מן העיסות שביד הנשים.

להלכה, נראה שיש מחלוקת הפוסקים האם נוקטים כדעת ריש לקיש או כדעת רבי יוחנן. ספר 'התרומה' (ס"ב פב) מקשה שיש סתירה לכאורה בין המשנה (פ"א מ"ז) על נשים שנתנו לנחתום שאור, שפטורות מן החלה, לבין המשנה 'העושה עיסה עם הנכרי' (פ"ג מ"ה), שממנה משמע שהלש עבור שני שותפים יהודים חייב בחלה. הוא מביא שני תירוצים של ר"י הזקן: א. במשנה (שם פ"א) מדובר במקרה שהנחתום לש את העיסה בלא הסכמת הנשים. ב. מדובר בכך שבשעת הלישה התכוון הנחתום לחלק את העיסה.²⁶ וזו לשון ספר 'התרומה' (שם):²⁷

אבל מורי רבי יצחק ב"ר שמואל מפרש דההיא דנשים דפטור בחלה²⁸ היינו כשנתנו קמח כל אחת לבדה לנחתום והוא עירבן ועשה עיסה יחד שלא מדעתן שאין לו כח לחייב עיסתן בלא רשותן²⁹ אינמי מיירי שדעתם לחלקה לבסוף לכן

25. ירושלמי מעשרות פ"ה ה"ג (מהד' האקדמיה, עמ' 282, שו" 1-9); וכן הוא גם שם חלה, פ"א ה"ה (שם, עמ' 317, שו" 5-13).

26. אף שמדובר בנחתום, ובדרך כלל אין פטור של 'לש על מנת לחלק', אך צ"ל שכאשר הנחתום הוא שליח של כמה נשים הוא עושה על דעתן (בניגוד לתירוץ הראשון, שלש שלא על דעתן).

27. מהדורתנו, עפ"י כ"י לונדון.

28. חלה פ"א מ"ז.

29. תירוץ זה הוא אליבא דריש לקיש, שסובר שהמערב שלא מדעת הבעלים לא נטבל.

פטורה³⁰ וכן מוכיח בירושלמי³¹ והכי איתא התם הממרח כריו של חבירו שלא מדעתו ר' יוחנן אמ' נטבל וריש לקיש אמ' לא נטבל מתיב ר' שמעון בן לקיש לר' יוחנן נשים שנתנו לנחתום אם אין [בשל] (ב)אחת מהן כשיעור פטורה מן החלה פי' מפני שערבן שלא מדעתן **וזהו כתירוץ ראשון** וכי אין בשל כולו כשיעור בתמי' פי' וכי אין בין כולן אחת כשיעור ואפי' הכי פטורה אמ' ליה שנייה היא דא שכן יש כאן העושה (חלק) [עיסה] על מנת לחלקה פטורה מן החלה וכן הנחתום עשאה לחלקה בסוף **וזהו כתי' האחרון** אמ' ל' והתנן נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה אמ' ליה תתיבני נחתום נחתום לא בדעתו הדבר תלוי שמא לא ימצא לקוחות וחוזר ועושה אותה עיסה.

מדברי ר"י למדנו שהוא לא הכריע אם הלכה כריש לקיש או כרבי יוחנן, ולכן הוא תירץ שני תירוצים. התירוץ הראשון הוא אליבא דריש לקיש, שהנחתום לש שלא מדעת הנשים, ולכן אין העיסה טבל. ואילו התירוץ השני הוא לדעת רבי יוחנן, שמדובר על כך שהנחתום לש את העיסה על מנת לחלקה, ולכן פטור.

ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' שכו סעי' ב) נפסק:

שנים שנתנו קמח לנחתום לעשות להן שאור, אם אין בשל אחד מהן כשיעור, אף על פי שיש בכללן כשיעור, פטורה.

והרמ"א משיג וכותב כך: 'ודוקא שערבן שלא מדעתן, אבל מדעתן חייב שהרי אין מקפידין'. והגר"א בביאורו (לשו"ע, שם ס"ק ז) תמה על הרמ"א:

הוא שגגה גדולה שכ"כ בסמ"ג מתחלה לר"ל אבל כתב אח"כ אבל לר' יוחנן אין חילוק בין מדעתן או לא אלא כל שסופו לחלק וכ"כ בסה"ת... ודעת ר"ל כתירוץ הראשון של ר"י ודעת ר' יוחנן כתירוץ האחרון וכתב שמעינן מהא שני ב"א או תלמידים הלומדים כו' ונתערב מדעתם וגם אין דעתם לחלק כי אם לאכול ביחד חייבת בין לר"ל בין לר"י ואפי' נתערבה שלא מדעתם אליבא דר' יוחנן וכ"ה דברי הסמ"ג וכ"כ הר"ש והרא"ש וכמ"ש בס"א **ודעת הרב תמוה שפסק כר"ל...**

הגר"א נצמד לכלל הנקוט בכל הש"ס, שהלכה כרבי יוחנן, לעומת ריש לקיש. לעומת זאת, ר"י הזקן לא הכריע כמי הלכה, והרמ"א הכריע כריש לקיש. וייתכן שסברו שהכלל הנ"ל נכון בתלמוד הבבלי, אך בתלמוד הירושלמי לפעמים פוסקים כריש לקיש לעומת רבי יוחנן.³² אם נפסוק כדעת ריש לקיש, אזי דברי הט"ז מובנים, כי כאמור איסור טבל אינו חל אלא מדעת הבעלים, לכן אין איסור טבל חל על כל עיסת הנחתום אלא על העיסה של כל אישה בנפרד. אך לדעת הגר"א שפוסקים כרבי יוחנן, אזי חל איסור טבל

30. תירוץ זה הוא לדעת ר' יוחנן, שהמערב שלא מדעת הבעלים נטבל, אך כשדעתו לחלק - פטור מחלה.

31. ירושלמי שם.

32. עי' גודע ביהודה, מהדו"ק אבה"ע סי' נט (ח"ב מהד' מכון ירושלים, עמ' כח והערה 4) שאין הלכה כר' יוחנן בירושלמי, ולעומת זאת בס' אורים ותומים, סי' ס' יט אורים ס"ק ד, נכתב שהלכה כר' יוחנן; וכן נכתב בשדי חמד, מערכת היו"ד כלל מא; וע"ע בס' ארץ אפרים (מצליח) אבה"ע סי' ל (עמ' ריג). וע"ע במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בעניין הרכבה ע"ג אילן סרק, ובמאמרנו התורה והארץ א, עמ' 114-111, הערות 29-32.

מתחילה על עיסת הנחתום, ונמצא שיש רק חיוב אחד של הפרשת חלה. ואם כן כשאחת הנשים תפריש, תהיה כל העיסה מותרת, ואין אישה אחרת יכולה להפריש לאחר שכל העיסה חולין, ובוודאי שאינה יכולה לברך על הפרשתה.

3. דין 'ברירה' באיסור דרבנן

כאמור, דברי הט"ז מבוססים על דעתו של ריש לקיש שהלש עיסה ללא דעת הבעלים 'לא נטבל', ולכן נראה שחלות איסור טבל תלויה בהסכמת כל אחת מן הנשים. לכן כל אחת מהן אינה מסכימה להחיל חיוב אחד על כל העיסה אלא רק על העיסה שהיא תקבל בסוף. ולכאורה הדבר תלוי בדין 'ברירה', כי בשעת הלישה לא ברור מהו חלקה של כל אחת מן הנשים, ורק לאחר גמר הלישה, כשכל אחת מן הנשים מקבלת את חלקה, מתברר מהו חלקה בעיסה. וכיוון שבירור זה נצרך גם בתחילת הלישה, שהיא שעת החיוב, יש לומר שמתברר למפרע שמה שקיבלה בסוף מן הנחתום זהו חלקה מתחילה. כידוע, אמוראים נחלקו בדין 'ברירה', וקיימא לן שבדאורייתא 'אין ברירה' ובדרבנן 'יש ברירה'.³³ ובנדון דידן יש לומר שבזמן הזה, שחיוב חלה הוא מדרבנן (כמבואר ברמב"ם),³⁴ אזי 'יש ברירה',³⁵ ולכן מתברר למפרע חלקה של כל אישה.

קביעה זו שקיימא לן שבדרבנן 'יש ברירה' מבוארת בגמרא עירובין (לז ע"ב). אך נחלקו הפוסקים ביסוד קביעה זו. האם קיימא לן 'יש ברירה' בדרבנן, כי יש ספק אם 'יש ברירה' או 'אין ברירה', ולכן בדרבנן אנו נוקטים על פי הכלל ש'בדרבנן - לקולא', או שזוהי קביעה מוחלטת, שבכל דין דרבנן 'יש ברירה'. בספר 'שער המלך'³⁶ נכתב באריכות שקיימא לן 'יש ברירה' כי בדין שחיובו מדרבנן, אזי דין 'ברירה' הוא ספק מדרבנן. לעומת זאת, המהרש"ל,³⁷ מוכיח ש'יש ברירה' אינו רק מחמת הספק, כי אומרים כן גם בנוגע לדיני ממונות, כגון במקרה של אחים שחלקו את הירושה, שהדין הוא שמחזירים בשעת היובל;³⁸ אף שלכאורה בדיני ממונות היינו צריכים לנקוט את הכלל 'המוציא מחברו עליו הראיה'. וכבר השיבו על דבריו, בספר 'שאגת אריה'³⁹ וב'חזון איש'.⁴⁰ אם נאמר שבדרבנן 'יש ברירה' בוודאות כדעת המהרש"ל, אזי אם נקבל את דין 'מכירין', כל אחת מן הנשים קיבלה עיסה כשיעור וחייבת להפריש חלה, והיא גם יכולה לברך על ההפרשה. אך אם נאמר ש'יש ברירה' בדרבנן רק מחמת הספק, כדעת 'שער המלך', אזי

33. רמב"ם, הל' תרומות פ"א הכ"א; שם הל' עירובין פ"ח ה"ז; שם הל' שביתת יו"ט פ"ה ה"כ; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יא.

34. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ה ה"ה.

35. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יא; והחזו"א סובר שאין 'ברירה' גם בזה"ז, עי' חזו"א, דמאי סי' ט ס"ק יב ד"ה ומדברי; שם, סי' ט ס"ק כא; שם, סי' טז ס"ק י; שם, סי' טז ס"ק יב ד"ה ומש"כ; שם, סי' טז ס"ק יז ד"ה יו"ד סי' צט.

36. שער המלך, הל' גירושין פ"ג ה"ד.

37. ים של שלמה, ב"ק פ"ה דיני ברירה.

38. רמב"ם, הל' שמטו"י פי"א ה"כ.

39. שאגת אריה, סי' פט-צ.

40. חזו"א, דמאי סי' ט ס"ק כא.

אף שכל אישה חייבת להפריש חלה, מכל מקום אין לה לברך על הפרשה, מחמת הספק, כי ייתכן שהחיוב חל על כל העיסה של הנחתום, ולא חל בוודאות חיוב על כל אישה בפני עצמה.

סיכום

הפוסקים נחלקו האם המנהג לקנות בצק מן הנחתום ולהתחייב בהפרשת חלה הוא מנהג נכון, או שמא הוא מנהג טעות וצריך לבטלו. לדעת 'משאת בנימין', כיוון שהנחתום לש על מנת לחלק, ולכל אחת מן הנשים יש עיסה כשיעור, נמצאת כל אחת מחויבת בפני עצמה. הב"ח חולק על כך וסובר שאין דין 'לש על מנת לחלק' בנחתום, וחל חיוב אחד של הפרשת חלה על כל העיסה. הט"ז מסייג את המנהג למקרה שהנשים רגילות לקנות מן הנחתום עיסה מדי שבוע, וקונות את הקמח מדין 'מכירין'.⁴¹ כפי שהראינו, מדי ספיקא לא נפקא, והרבה עוררים יש על המנהג,⁴² ולכן עדיף לחזור למנהג אמותינו, שכל אחת לשה את הבצק שלה בבית והפרישה חלה על שלה. אם אין אפשרות לאכול את כל הכמות של הלחמים האפויים, אפשר להכניס חלקם למקפיא, בפרט אם עושים זאת לאחר האפייה.⁴³ וב'שלחן ערוך הרב'⁴⁴ נכתב שאם הנחתום לש עיסות שכל אחת מהן היא כשיעור בלבד, והוא מוכר כל עיסה לאישה אחרת - יכולה כל אחת להפריש על שלה.

41. והגר"מ אליהו, התורה והארץ ה, עמ' 63 סעי' טו, הציע שהנחתום יקנה לכל אחת מן הנשים את הבצק 'ולא די למנותה כשליחתו'. אך לא ברור מה זה מועיל, שכן כשהבצק כבר נילוש חל חיוב הפרשה אחד על העיסה, וגריעא מהצעתו של הט"ז שהנשים קונות מדין 'מכירין' את הקמח.
42. ועי' ערוך השלחן, יו"ד סי' שכו סעי' י, שמביא את דעת הפוסקים שסוברים שזהו מנהג טעות, ואת 'ישוב המנהג על ידי הט"ז, ולבסוף הוא כותב 'מיהו בזמנינו לא שמענו המנהג הזה...'.
43. ואין זה 'לש על מנת לחלק', עי' במאמרנו, אמונת עתיך שם, עמ' 29-31.
44. שלחן ערוך הרב, או"ח סי' תנז סעי' ד.